

uvek sam težio da budem svoj

(razgovor s mihajlom kovačom*)

● Najstariji ste, najplodniji i najsvestraniji pisac rusinskog jezika u nas. Šta biste kazali o počecima rusinske književnosti, njenom nasleđu i korenima?

– Počeci rusinske književnosti su tamo gde su počeci i staroruske književnosti, počevši od »Slova o polku Igorovom« pa preko G. P. Pkvorode, I. P. Kotljarevskog, »Ruske trojice«, Ševčenka, Franka, Stefanika, Hnatjuka do Kostelnika i naše novije rusinske književnosti, ponikle i razvijene na ovim našim, jugoslovenskim prostorima. Koreni su duboki, nasleđe je, na žalost, malo.

● Čime biste to mogli objasniti. Da li je reč samo o književnim ili i o vanknjiževnim razlozima, uslovima u kojima su živeli Rusini i Ukrajinci?

– Nesretne istorijsko-političke prilike u kojima smo morali da živimo posle raspada Halincko-volinske države (1387), većito pod tuđom vlašću, bile su razlog što smo tek tu i tamo nešto od tog nasleđa dobili i sačuvali. Odvojenost od matičnog naroda imala je za posledicu i odvajanje od normalnog razvijanja svoga matičnog jezika, izvorne kulture. Ono malo nasleđa što nam je ostalo od usmene slovesnosti, duhovne literature, od jezika, ljubomorno je čuvano i cenjeno. Po tavanima naših ljudi, još donedavno, moglo se naći rukopisa iz apokrifne i duhovne književnosti, izdanja štampana u Lavovu i Užhorodu, etnografski materijali koje je ovde prikupio Volodimir Hnatjuk, zatim »Ruski solovej« M. Vrabelja ili »dilični venac« G. Kostelnika. I to je gotovo celokupno nasleđe koje nam je ostalo na književnom polju.

● Ta odvojenost od matice najpogubnija je, nema sumnje, bila po razvoju književnog jezika. Malo je poznato da je bačko-sremski govor uzet za književni jezik Rusina i Ukrajinaca u Jugoslaviji.

– Jezik na kojem smo se sporazumevali u našim migracionim kretanjima toliko se udaljio od matičnog jezika da je u narodu smatran za gotovo tuđ. Trebalo je početi iz početka, polazeći od želje i nastojanja da i pripadnici ove narodnosti budu sudionici u raspodeli kulturnih dobara. Trebalo je postupiti po onoj: »Ako neće breg Muhameda...«, trebalo je negovati pisanu reč na onim slabim i krhkim nasleđenim temeljima, graditi sve ono što je kod drugih, sretnijih naroda i narodnosti, već bilo izgrađeno. Potrebe su bile velike, obrazovanih ljudi ove narodnosti malo, i ko je bio pozvaniji za taj posao nego prosvetni radnici, narodni učitelji.

● I Vi ste, bezmalo, cell svoj radni vek proveli kao narodni učitelj, u sremskim i bačkim selima, od 1923. do 1956. godine, s malim prekidima.

– To je tačno. Gde sve nisam učiteljevao! Bio sam, najpre, učitelj u selima Babska-Novak kod Šida, Markuševcima i Antinu, nedaleko od Osijeka, zatim punih deset godina u Ruskom Krsturu, kraće vreme u Malom Idošu. Posle rata radio sam u Privinoj Glavi i Bikiću, da bih se od učiteljskog poziva oprostio tek u Novom Sadu. Biti učitelj u selu nije lako. Ja sam radio sve i svašta. Osnivao pozorišne družine, režirao, igrao, pisao komade, bio horovođa, opismenjivao nepismene, čak i gradio seoske domove kulture. Uvek s narodom. Deleći s njim i dobro i zlo.

● Počeli smo da govorimo o književnom nasleđu Rusina. Da li biste nešto kazali o svom porodičnom nasleđu. Iz kakve porodice potiče Mihajlo Kovač?

– Siromašne i mnogočlane. Bilo nas je jedanaestoro dece. Ja, peto dete svojih roditelja. Otac nadničar, a radio je i na železnici. Po prirodi prgav, u stvari, pravičan. Celog života borio se za pravdu. Išao je čak u Ameriku, trbuhom za kruhom, odakle se vratio narušenog zdravlja. Znao je, međutim, u duge zimske noći da sedi i da, za svoje, njemu samo razumljivo zadovoljstvo, prepisuje apokrifne tekstove. I majka mi je bila pismena. Bistra žena. Jasno je znala da izrazi svoju misao. Moždada sam tu potrebu druženja s knjigom i zapisivanjem svojih misli i osećanja od njih nasleđio. U osnovnoj i tzv. građanskoj školi isticao sam se među drugovima. To je zapazio naš šidski sveštenik i udesio da me križevački vladika primi i pomogne mi da završim učiteljsku školu. Trebalo je da postanem misionar, a ja sam postao učitelj i pisac.

● Duhovni otac književnosti kojoj pripadate je Havrijil Kostelnik (1886–948). Zanimaju nas Vaša sećanja na Kostelnika i vaša ocena njegovog doprinosu razvoju rusinske književnosti.

– Književnim radom počeo sam da se bavim krajem tridesetih godina i, po tome, Kostelnikov sam savremenik. Na žalost, nisam imao prilike da se s njim lično sretnem, jer je on već u to vreme bio u Lavovu, odakle je, s vremena na vreme, slao, u naša siromašna izdanja, svoje radove pisane jezikom koji je on, svojom »Gramatikom«, rekao bih – ozakonio. Nije to bio ni književni ukrajinski jezik, ni »jazičije«, ni »ugro-ruski« jezik, nego upravo ovaj naš sadašnji jezik, kojim se i danas služimo u međusobnom sporazumevanju i književnom stvaranju. Pošlo se, u stvari, od toga da se na bilo kojem jeziku, bio

on velik ili malen, može lepo reći ako se ima i ume šta da kaže. Kostelnik mi je bio, i po književnom stvaranju i po shvatanju uloge ove književnosti kojoj pripadamo, među drugim slovenskim literaturama, blizak. Koliko sam posredno doznao, i Kostelnik je cenio moj rad.

● Savremena kritika primećuje da ste Vi svoju poetiku gradili i izgradili na iskustvima ukrajinske klasike. Ko je na vas presudno uticao?

– Moj književni rad počinje prozom, i to onom najpristupačnijom – humorističkom. Samo moj prvi rad, »Atamanov sin«, pisan je u romantičnom stilu. Sve ono što je sledilo u većini je humoristička pripovetka. Poeziju sam počeo da pišem tek 1936. godine, onda kada sam ustanovio da i ono što ja pevam ima ko hoće da čita i da sluša. Ozbiljniji moj rad na književnom polju počinje tek posle rata, kada su stvoreni uslovi za razvoj naše literature. To znači da sam već bio oformljena ličnost, čovek koji je imao prilike da se upozna i s ukrajinskom prozom i poezijom, ali isto tako i sa stremljenjima u jugoslovenskoj književnosti. Kritičari možda mogu bolje da prosude pod čije sam uticaje potpadao, ali ja lično mislim da su i ti uticaji, ako ih je bilo, bili spontani, podsvesni. Uvek sam težio da budem samo svoj.

● Pa ipak...?

– Svakako da me se duboko doimala poezija T. H. Ševčenka, I. Franka, L. Ukrajinke, ili proza V. Stefanika, M. Čemeršina i drugih, ali ja sam isto tako rado čitao i pamtio stihove i dela S. S. Kranjčevića, P. Preradovića, V. Ilića, A. Šantića, J. Veselinovića, S. Sremca, A. Šenoa, K. S. Đalskog, A. Kovačića, I. Cankara. Od bugarskih pisaca Elina Pelina, od ruskih M. Gorkoga.

● Vi pripadate tzv. starijoj generaciji rusinske književnosti, koja se javila s Kostelnikom i posle njega. Ko je sve činio tu generaciju i kakva je njena uloga u razvoju književnosti Rusina i Ukrajinaca?

– Na prste da se izbrojimo. To su dr G. Kostelnik, Matej Vinaj, Osif Kostelnik, Janko Fejsa, Maksim Bujila, Olga Latkovič-Fruškogorska, Silvestar Palamon, Evgen Kočiš i ja. Od nabrojanih, još su književno »aktivni« E. Kočiš i Mihajlo Kovač. Ali, na sreću naše male i mlade književnosti, pristigle književnike ne bismo mogli izbrojiti ni na sve prste.

● U biobibliografskom ogledu o vama Štefan Hudak ističe da ste svoj književni talent gradili na tradicijama Rusinskog narodnog prosvetnog društva koje je osnovano 1919. u Novom Sadu. U čemu se sastojao rad tog duhovnog središta Rusina i Ukrajinaca?

– Kada su narodi i narodnosti, podanici Austro-Ugarske monarhije dočekali slobodu, oni mnogobrojniji i kompaktniji su osnovali svoje države. Rusini, nastanjeni u Bačkoj i Sremu, ušli su u zajednicu slovenskih naroda nazvanu Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Ono malo inteligencije rusinske, većinom duhovna lica i prosvetni radnici, osnovali su pomenuto društvo u Novom Sadu, ali sa sedištem u Ruskom Krsturu. Slobodu smo dobili, ali ne i novac za rad našeg društva. Druge narodnosti koje su imale veze s matičnom državom (Slovaci, Mađari) imale su, verovatno, i tu podršku. Mi pomoć nismo mogli očekivati. Nismo imali od koga. Pa ipak, društvo je od dobrovoljnih priloga štampalo najneophodnije udžbenike, periodične publikacije, novine, poneku knjigu. Pa i pored toga, značaj ove ustanove za razvoj kulture Rusina je velik. Društvo je okupilo mlade ljude, predstavljalo našu narodnost pred javnošću. Ono nam je pomoglo da uspostavljamo naše veze s drugim sredinama i da tako udruženi prepravljamo i pripremamo put u bolja vremena.

● Kakve su, u to vreme, bile mogućnosti jednog mladog rusinskog pisca da objavljuje svoje radove na maternjem jeziku?

– Gotovo nikakve. Izlazile su novine (»Ruski novini«) na četiri do šest stranica, štampane je godišnjak »Ruski kalendar«. I to je sve. U tim jedinim novinama štampao sam 1927. godine svoju prvu pripovest »Atamanov sin«, a prvu pesmu »O jednom starcu« i komediju »Ko je kradljivac« objavio sam 1936. godine u Kalendaru.

● Radeći kao učitelj u Ruskom Krsturu (1931–1941), pokrenuli ste i uređivali dečji časopis »Naša zahradka« (Naš vrtić). Da li biste nešto više kazali o tom pionirskom poduhvatu?

– Šta da kažem. Našoj deci je trebalo dati pisanu reč, a mi osim jednog »Bukvara« i »Čitanke«, osim Fejsinih »Pupoljaka« nismo ništa više imali. Morao se pokrenuti dečji časopis, ali za časopis su, sem pisca, potrebni ilustrator, lektor, ekspeditor i blagajnik. I sve sam to ja morao biti. Često i finansijer, jer bi ponekad ponestalo novca od prodaje. Časopis je rasturan po školama gde je bilo dece rusinske narodnosti. Okupljao je oko sebe one malobrojne pisce i stvaraoce,

a istovremeno, još tu u školskoj klupi, pripremao buduće spisatelje, naše naslednike.

● **Zajedno s Maftejom Vinajom 1936. godine štampate u Osijeku »Almanah bačvansko-sremskih pisaca«. Šta vas je na to podstaklo?**

– Dr Vinaj, Mihajlo Firak, tadašnji urednik »Ruskih novina« i ja pronašli smo u Osijeku štampariju koja je bila voljna da čeka na isplatu, znači da nas u neku ruku finansira i da nam štampa »Almanah« na ovom našem književnom jeziku i na, literarnom, ukrajinskom. Muke smo imali i s prikupljanjem sredstava i s isplatom dužja štampariji, a najmanje s pripremom samog »Almanaha«. I dečji časopis »Naša zahradka« i »Almanah bačvansko-sremskih pisaca« bili su rezultat naše težnje da se izvučemo iz anonimnosti, da našoj književnoj delatnosti otvorimo ili bar odškrinemo vrata u širi svet. Štampanjem »Almanaha« hteli smo omogućiti i pripadnicima našeg ukrajinskog, matičnog naroda da se upoznaju s onim što smo ovdje počeli da stvaramo na književnom polju. Rezultati svih tih stremjenja pokazace se docnije, čim je za taj rad stvorena povoljna klima.

● **Veoma je zapažen Vaš rad na sakupljanju narodnih pesama i melodija. U saradnji s muzikologom dr Vinkom Žgancom, objavili ste prvu knjigu rusinskih i ukrajinskih pesama: Kako je došlo do te saradnje i koliko ste dugo radili na tom poslu?**

– Odmah posle izbijanja rata, ja sam se morao skloniti iz Ruskog Krstura, gde sam bio učitelj, jer je pretila opasnost da se nađem u logoru okupatora Vojvodine. U Šidu, mome rodnom mestu, bio sam u situaciji da se u tim ratnim danima, pošto sam izvesno vreme ostao bez posla, nečim korisnim bavim. Odlučio sam da prikupljam narodne pesme i da ih zapisujem, koliko mi je to dozvoljavalo moje skromno muzičko obrazovanje stečeno u Učiteljskoj školi u Križevcima. Prikupljeni materijal ponudio sam pok. dr Vinku Žgancu i zamolio da ga on, kao vrstan znalac muzičkog folklor Panonske nizije, obradi za male seoske horove. Dr Žganec je ne samo prihvatio moj predlog, nego se i sam potrudio i dopunio ono što ja nisam mogao ili znao. Tako je, odmah posle oslobođenja, štampana u Zagrebu zbirka pod nazivom »Pjesme jugoslavenskih Rusina«.

● **Obično se šezdesete godine uzimaju za prelomne u razvoju posleratne književnosti Rusina i Ukrajinaca. Zanimljivo je i to da ste i Vi prvu knjigu objavili tek 1964. godine.**

– Zašto je moja prva knjiga objavljena tek 1964. godine, pravi odgovor bi mogli, verovatno, dati oni koji su u to vreme rukovodili našom izdavačkom delatnošću. Sada pokretati to pitanje ne bi imalo nikakve svrhe. Razloge verovatno treba tražiti u tome da krčenje novih puteva ne ide nigde ni lako ni jednostavno, pa tako nije išlo ni u nas. Nije stoga čudno ni to što su iz dečje književnosti u nas prvo štampane knjige onih dečjih pisaca koji su nekad bili moji učenici, pa tek 1979. godine moja zbirka, dakle 42 godine posle objavljivanja moje prve pesme za decu. Ali, da li ja treba da budem tužan zbog toga? Čini mi se da ja mogu biti malo i ponosan što je to tako.

● **U nas se neguju prevodilačke spona, osobito u višenacionalnoj i višezjezičnoj Vojvodini. Da li je to dovoljno i koliko je književnost Rusina živa u književnosti drugih naroda u Pokrajini, pa i šire, u Jugoslaviji?**

– Po mojoj oceni, prevodilaštvo se u poslednje vreme pridaje veća pažnja nego ranijih godina. Nisam u mogućnosti da pratim ko, gde, kako i koliko prevodi pisce književnosti kojoj i ja pripadam. Znam pouzdano da su neke moje pesme, a i prozni radovi, našli mesta u mađarskoj, slovačkoj, rumunskoj i još nekim literaturama. Na srpskohrvatskom jezičkom području pojavila se knjiga rusinskih pripovedača »Duboka brazda«, u kojoj sam i ja zastupljen. Štampano je u »Letopis Matice srpske«.

● **Da li postoje barijere i nerazumevanja za ta književna i kulturna prožimanja?**

– Poslužiću se sopstvenim slučajem. Izdavačka kuća »Forum« u Novom Sadu svojevremeno je načinila sa mnom ugovor za prevod moje knjige »Tihe vode«. Čak sam i akontaciju za honorar primio, ali knjiga ni do danas nije objavljena, niti mi je rečeno šta je posredi, gde je stvar zapela.

● **Zbog tih, a osobito jezičkih barijera, Vaše je delo, mada bogato i raznovrsno, nedovoljno poznato čitaocima srpskohrvatskog jezika. Molim Vas da sami kažete o čemu govore Vaši romani, pripovesti, drame i pesme, i koje vaše delo zaslužuje da bude šire predstavljeno?**

– Teško da će vam ijedan pisac dati iscrpan odgovor na to pitanje – o čemu on to govori u svojim delima. Dela bi trebalo sama da govore ono što je pisac hteo da kaže. Znam da zbog jezičke barijere ono što ja pišem na rusinskom jeziku nije uvek dostupno široj čitalačkoj javnosti. Ali, isto tako, stvarno ne znam koje to moje delo zaslužuje da bude predstavljeno toj javnosti kada znam da postoje dela mnogo bolja od onih koja pišem za narod iz kojeg sam ponikao. Pokušavao sam samo da budem tumač ili možda samo zapisivač onoga što sam smatrao da je potrebno sačuvati od zaborava iz ove naše sredine, iz ovog našeg dobnelja.

● **Ko su junaci Vaših dela?**

– U mojim delima živi najčešće moj sunarodnik, Rusin, koji je isto tako čovek kao i drugi ljudi, sa svim svojim manama i vrlinama, kao što ih imaju i svi drugi ljudi, možda samo s osobenim crtama koje mu je u karakter, u dušu, utkalo njegovo, rekao bih, nomadsko putovanje kroz istoriju i prostore, od zakarpatskih šuma i reka do ove Panonske nizije, gde se tek nedavno skrasio i počeo da se oseća kao svoj na svome. Koga, dakle, interesuje taj i takav lik mog junaka lako će i sam, ili uz pomoć nekog drugog, odabrati ono što zavređuje da bude prevedeno i predstavljeno široj, jugoslovenskoj javnosti.

● **Vaša poslednja objavljena knjiga zove se »Ciglan«. O čemu ona govori?**

– To se ne može, ovdje, prepričati. Samo sam, čitajući u NiN-u, u nastavcima, odlomke iz poslednjeg Selimovićeveg dela »Krug«, gotovo zaprepasčen, ustanovio da i ja pišem o istom u »Ciglan«. O čovekovoj sudbini.

● **Između dva rata napisali ste i objavili, beleže Vaši biografi, trinaest pozorišnih dela, ali su Vam mnogi dramski tekstovi propali, nestali. Žalite li za tim izgubljenim rukopisima?**

– Još tamo onih dalekih tridesetih godina napisao sam komediju »Jankova ženidba«. Uvežbao sam je s amaterima i s uspehom davao u Šidu. Tekst sam pozajmio učitelju Joakimu Kostelnicu u Mikluševcima. I on ga je s uspehom priredio za scensko izvođenje, ali ja od tada rukopis više nisam video. Sličan slučaj zadesio je i moju komediju u tri čina »Odbornici«, koja je pripremljena i prikazivana u Ruskom Krsturu 1938. i 1939. godine. Isto s uspehom. Ali je i taj rukopis nestao. Posle oslobođenja napisao sam komad »Zubača«, ostavio da ga još jednom pogledam i konačno popravim. Kad sam ga ponovo uzeo u ruke, učinilo mi se da je sazreo za – koš. Poderao sam ga i bacio. Sada mi se čini da sam to uradio brzopletu i nimalo pametno.

● **Književnost Rusina i Ukrajinaca u Vojvodini i Jugoslaviji čekaju mnogi poslovi. Koji se Vama čine najprečim?**

– Oni koji žele da produže vek ove književnosti neminovno će morati da sve više produbljuju, proučavaju književnost naroda iz kojeg potiču, da upravo oni budu ti mostovi preko kojih će se uspostavljati književna i kulturna, duhovna veza između naroda u čijoj sredini žive i rade i naroda iz kojeg potiču. Ako njihov odnos prema jeziku, prema kulturi i književnosti matičnog ukrajinskog naroda bude samo onakav i onoliki kao i prema svim drugim narodima, onda i vek ove književnosti neće biti dug. Ona će možda i potrajati, ali bez svoje prave fizionomije.

● **Uz Boška Petrovića i Janoša Hercega, Vi ste treći dobitnik najvišeg književnog priznanja u Pokrajini – Nagrade Društva književnika Vojvodine za životno delo. Šta ta nagrada za Vas lično znači, a šta za literaturu kojoj pripadate?**

– Primajući ovu nagradu, ja mogu biti samo sretan što me je moja uža književna sredina, u kojoj stvaram više od pola veka, prihvatila i našla za potrebno da me, kao predstavnika rusinske književnosti, na ovaj način predstavi široj, jugoslovenskoj kulturnoj javnosti. To je veliko priznanje i za književnost kojoj pripadam. Nastojaju da to poverenje i opravdam.

● **U toku svoje poluvekovne književne, kulturne i prosvetne aktivnosti uradili ste mnogo. Pisali romane, pripovetke, drame, pesme, kritike, putopise; prevodili; skupljali narodno blago; bavili se novinarstvom; učiteljevali. Šta biste voleli još da radite?**

– Ništa novo. Hteo bih da dovršim barem najnužnije, ono staro, godinama prikupljano, beleženo. Hteo bih da bar deo toga što se nalazi razbacano, u periodici, u fasciklama, jednog dana osvrane prikupljeno, sabrano i sredeno između korica, u koje bi ono što je vredno bilo pohranjeno da bi na taj način obeležilo vreme u kojem sam živeo i radio.

Razgovarao Ljubisav ANDRIĆ

* Mihajlo Kovač je najstariji, najplodniji i najsvestraniji rusinski pisac u našoj zemlji. Rođen je 1909. godine u Šidu, gde je učio osnovnu i građansku školu. Završio je Učiteljsku školu u Križevcima. Bio je učitelj (1923 – 1956) i novinar (1956 – 1974).

Književnim radom bavi se od 1927. godine (»Atamanov sin«, »Ruski novin«). Objavio je sledeće knjige: »Moj svet« (Moj svet, 1964), »Tihe vode« (Tihe vode, 1970), »Dzecsinski svet« (Dečji svet, 1971), »Hric Bandurik« (1972), »Perši radosti« (Prve radosti, 1977), »Jani maljovani« (1979), »Pisnji Dida Zahradara« (Pesme dede baštovana, 1979), »Cehljarnja« (Ciglan, 1982). Pisac je više drama.

Živi i radi u Novom Sadu.

